

Mezi antropologií, reflexí a osobní zkušeností

Skripnik Ondřej, Malík Robert (Eds.)

Kaj som khere?

Machart, 2025, 160 s., ISBN 978-80-7656-130-4¹

Sborník *Kaj som khere* představuje soubor textů a fotografií osmi autorů, především studentů antropologie, z jejichž iniciativy publikace vznikla. Jednotlivé příspěvky různých forem i délek tematizují čtvrtstoletí vztahů k romské osadě v Letanovicích, později ve Strelníku, kam byli její obyvatelé po dlouholetých sporech v roce 2013 přesídleni. Přestěhování přineslo výrazné zlepšení materiálních podmínek bydlení, zároveň však neodstranilo prostorovou segregaci ani s ní spojené sociální vyloučení. Nejde přitom o systematický dlouhodobý výzkum jednoho tématu, ale spíše o mozaiku textů vznikajících v různých obdobích a kontextech – od reflexí terénních praxí v rámci předmětu „Terénní praxe v romských osadách“ na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy pod vedením Ondřeje Skripnika až po texty vycházející z bakalářských prací založených na výzkumu v této lokalitě.

Publikace se zároveň nepokouší pouze dokumentovat proměny konkrétní romské osady, ale věnuje značný prostor také sebereflexi samotných autorů v průběhu terénního výzkumu. Texty zachycují první překážky, se kterými se během výzkumu potýkali, i způsob, jakým tuto zkušenost osobně prožívali. Sborník tak neukazuje pouze prostředí osady samotné, ale také proces formování začínajících antropologů a jejich vztahu k terénní práci.

Právě různorodost autorských zkušeností se odráží i v podobě jednotlivých příspěvků. Vedle akademičtější laděných textů a teoretických pasáží se objevují osobní reflexe, deníkové záznamy i intimnější výpovědi o vztahu k místu a jeho

1 Jak citovat: Gaberlová, M. (2026). Mezi antropologií, reflexí a osobní zkušeností. [Recenze knihy: *Kaj som khere?* O. Skripnik a R. Malík (Eds.)]. *Romano džaniben*, 33(1), 103-109.
DOI: <https://doi.org/10.66576/h4d0p173>

obyvatelům. Některé texty přitom zachycují také vlastní proměnu autorů v průběhu výzkumu a proměňující se způsob, jakým na své působení v lokalitě nahlíželi.

Struktura publikace

Úvodní slovo sborníku napsali editoři Ondřej Skripnik a Robert Malík. Skripnik shrnuje své zkušenosti za posledních pětadvacet let z prostředí osady, kam nejprve jezdil samostatně a později se sem vracel se studenty v rámci terénních výzkumů. Na jeho text navazuje zkrácená verze bakalářské práce Tomáše Prince věnovaná žitému prostoru dětí z osady a způsobům, jakými své prostředí vnímají a zachycují. Robert Malík, který se do osady vrací již deset let a věnoval jí svou bakalářskou i diplomovou práci, se ve svém příspěvku zaměřuje na emigraci a reemigraci mezi Slovenskem a Velkou Británií.

Autorské duo Rozálie Wünschová a Ema Rajčanová se věnuje roli kněze a reprezentaci víry u žen v osadě Strelník. Markéta Královcová a Emma Bajusová přinášejí krátké, avšak osobně laděné postřehy z týdenní terénní praxe. Závěrečná reflexe Natálie Hornákové se vedle pobytu v osadě dotýká vlastní romské identity a osobního vztahu k terénní zkušenosti.

Fotografie jako možnost jiného pohledu

Součástí sborníku jsou i fotografie, širší soubor snímků z osady byl zároveň představen na výstavě při jeho křtu. Právě této rovině publikace bych se chtěla věnovat podrobněji, protože téma reprezentace Romů (nejen) v dokumentární fotografii je mi osobně i profesně blízké. Zaujaly mě především fotografie Tomáše Prince a způsob, jakým k jejich vzniku přistupoval.

Jeho text, tvořící zároveň nejrozsáhlejší část sborníku, představuje - jak již bylo výše zmíněno - zkrácenou verzi bakalářské práce „Žitý prostor dětí z Cigánské osady pod Letanovským mlýnem“. Z akademické struktury textu je původní formát kvalifikační práce stále patrný, zejména v důrazu na teoretické ukotvení i jasně členěnou metodologii. Princ si jako své „spolupracovníky“ zvolil děti z osady, které se během výzkumu staly jeho průvodci místním prostředím. Jako vizuální materiál využíval mentální mapy kreslené samotnými dětmi a fotografie pořízené jednorázovými fotoaparáty, které následně analyzoval prostřednictvím diskurzivní analýzy společně s komentáři jejich autorů. Šesti dětem rozdělil jednorázové fotoaparáty, které mu následující den vrátili. Později s některými z nich vedl rozhovory nad vzniklými snímky.

Výzkum tak umožňuje sledovat nejen to, jak osadu vidí výzkumník, ale také jaké části vlastního prostředí považují za hodné zaznamenání samotné děti. Fotografie proto nejsou pouze dokumentací lokality, ale zároveň výpovědi

o tom, jak její obyvatelé svůj každodenní prostor sami vnímají a významově uspořádávají. Právě v tom vidím hlavní přínos Princova přístupu – narušuje jednostrannou pozici fotografa jako toho, kdo výhradně rozhoduje o výsledné vizuální reprezentaci, a dává samotným obyvatelům osady prostor podílet se na jejím vytváření.

Zároveň je však podle mého názoru škoda, že děti měly na fotografování pouze jeden den. Autor navíc zmiňuje nepříznivé počasí během realizace výzkumu, což mohlo výslednou podobu fotografií výrazně ovlivnit. Výsledný soubor proto představuje spíše dílčí sondu do dětského vnímání lokality než komplexnější obraz jejich každodenního prostoru. Přesto považuji celý koncept za velmi podnětný a domnívám se, že by si zasloužil delší časový rámec i větší rozsah. Z textu je však zároveň patrné, že autor byl limitován i ekonomickou náročností jednorázových fotoaparátů, což sám reflektuje.

Metodologie, etika a transparentnost výzkumu

Jako studentce romistiky mi ve sborníku chyběla hlubší reflexe jazykové roviny. Přestože samotný název publikace i poděkování pracují s romštinou, žádný z autorů explicitně netematizuje, zda romsky mluví, případně jak jazyk ovlivňoval jejich vztah k terénu. Z některých textů lze tuto zkušenost pouze nepřímou vyčíst, což na mě působilo poněkud nejasně. Určité vysvětlení nabízí v úvodní poznámce editorů Ondřej Skripnik, který uvádí: „Romština, která by do sborníku rovněž patřila, by bohužel pro autory, ale i potenciální čtenáře (zapsaná romština se v Letanovicích prakticky nepoužívá) překážku představovala“ (s. 9). Tím zároveň vysvětluje, proč je publikace vedle češtiny také ve slovenském jazyce.

Tomuto textu předchází již zmiňované poděkování, uvedené v romštině i češtině. Ani zde však není zřejmé, zda autoři romsky skutečně mluví, nebo zda si nechali poděkování přeložit. Tato nejasnost podle mě oslabuje možnost porozumět tomu, jakou roli romština v jejich vztahu k lokalitě skutečně hrála. Vzhledem k tomu, že jazyk může být významným prostředníkem vztahu mezi výzkumníkem a komunitou, považovala bych jeho hlubší reflexi za přirozenou a cennou součást publikace.

Podobně bych ocenila větší transparentnost v otázce vztahu autorů k obyvatelům osady a jejich možnosti podílet se na výsledné podobě výzkumu. Z textů není vždy zřejmé, zda měli možnost výsledné práce číst, komentovat nebo se k nim jinak vyjádřit. Tuto otázku explicitně otevírá Robert Malík v textu „Migrace a reemigrace z romské osady do Velké Británie“, kde zmiňuje, že svou práci místním nabídl k přečtení, nabídka však byla odmítnuta. Nejde o to, že by taková možnost musela být součástí každého výzkumu, její reflexe by však v podobně koncipovaném sborníku byla cenná a zároveň by otevřela otázku míry participace obyvatel na způsobu, jakým jsou ve výsledných textech reprezentováni.

Otázka reprezentace se otevírá také v souvislosti s používanými označeními, například při reprodukci výpovědi místních obyvatel či dalších aktérů ve formulacích typu „to je dobrý cigán“. Samotné zachování takového označení v reprodukované řeči samozřejmě neznamená, že jej přejímá také autor textu. Ocenila bych však explicitnější reflexi toho, kdo dané označení používá, v jakém kontextu zaznělo a jakou funkci jeho zachování v textu má. Příkladem takové kontextualizace může být Skripnikova reprodukce výpovědi jednoho z obyvatel obce: „Při plynofikaci obce v druhé polovině devadesátých let kopali výkopy naši bratři cigáni, říkal mi pan P. V označení bratři sice zaznívala nezbytá ironie, ale zároveň přiznání zásluh“ (s. 15). Autor zde označení nejen reprodukuje, ale zároveň čtenáři nabízí interpretaci jeho významu v konkrétním kontextu.

Robert Malík naopak hned v úvodu svého textu vysvětluje rozhodnutí používat označení „Rom“ na základě preferencí samotných participantů výzkumu. Za poněkud paradoxní proto považují, že u výpovědí, v nichž se objevuje označení „cigán“, podobnou reflexi autoři nenabízejí. Nejde mi přitom o nahrazování problematických výrazů, ale o transparentnost při jejich používání a možnost rozlišit, zda jde o autentickou výpověď participanta, dobové či lokální označení, nebo autorskou formulaci.

Význam konkrétního označení navíc nelze oddělit od širšího vztahu majority k romské komunitě. Malík například upozorňuje, že „Romové z této osady jsou majoritní společností označováni jako ‚Cigáni‘, což ilustruje přetrvávající stigmatizaci a sociální distanci“ (s. 144). V kontrastu s tím uvádí jinou lokalitu, kde majorita používá označení „naši Romové“. Tento rozdíl ukazuje, že označování není pouze otázkou slovní volby, ale může odrážet také vztahy mezi skupinami a míru sociální distance.

Podobnou nejednotnost jsem vnímala v pojmenování samotné lokality, pro niž se napříč sborníkem objevují označení „Cigánská osada“, „romská osada“ i další varianty. U názvu „Cigánská osada“ Skripnik nabízí historické vysvětlení: šlo o označení používané v době jeho prvních návštěv a objevovalo se dokonce jako adresa v občanských průkazech místních obyvatel. Bylo by proto podle mě užitečné důsledněji rozlišovat mezi historickým názvem lokality, označeními používanými samotnými obyvateli a současným způsobem pojmenování. Stručný editorský komentář by mohl vysvětlit, proč se jednotlivá označení mezi texty liší.

Za důležitou považují také základní časovou kontextualizaci jednotlivých příspěvků. Ne všichni autoři uvádějí, kdy jejich výzkum probíhal ani jak dlouho v osadě pobývali. Zatímco Ondřej Skripnik se do Letanovic vrací již pětadvacet let a Robert Malík popisuje svůj desetiletý vztah k lokalitě, některé další texty vznikaly během týdenní terénní praxe. Jasnější informace o délce a četnosti pobytu autorů, případně alespoň rámcová datace jednotlivých textů, by usnadnily orientaci v tom, jak se zkušenost autorů i samotná lokalita v průběhu času proměňovaly.

Tyto připomínky nesnižují hodnotu sborníku ani osobní otevřenost jeho autorů. Naopak právě míra sebereflexe, kterou některé texty nabízejí, vytváří prostor pro důslednější reflexi metodologických a etických otázek. Informace o jazykové kompetenci autorů, jejich vztahu k participantům, práci se zpětnou vazbou, volbě používaných označení i o časovém rámci výzkumů by čtenáři umožnily lépe porozumět také pozici, ze které autoři o lokalitě a jejích obyvatelích vypovídají.

Témata, která sborník otevírá

Vedle osobních reflexí otevírá sborník také řadu důležitých společenských témat. Ve svém příspěvku k migraci Robert Malík ukazuje, že důvody odchodu nejsou pouze ekonomické, jak bývá často prezentováno v médiích, ale souvisejí také se snahou o získání lepšího sociálního statusu, většího respektu, rovnoprávnosti či možnosti „splynout“ s majoritní společností. Text zároveň upozorňuje na nebezpečí zjednodušujících narativů o Romech jako „strůjcích vlastního osudu“ a připomíná, že pravidla společenského fungování jsou nastavována většinovou společností z pozice mocensky silnějšího aktéra. Segregace a marginalizace tak podle autora pouze dále prohlubují již existující problémy.

Dalším výrazným tématem sborníku je proměna samotné osady a dopady nuceného přestěhování obyvatel. Autoři upozorňují, že zásah zvenčí výrazně ovlivnil vztahy uvnitř komunity. Zatímco v původní osadě si obyvatelé mohli své sousedské vztahy do určité míry volit, po přestěhování byli nuceni sdílet prostor s lidmi, s nimiž by dříve nepřišli do bližšího kontaktu. Některé texty tak ukazují, jak zásahy státních institucí mohou proměňovat nejen fyzické prostředí, ale i sociální strukturu celé komunity.

Častým tématem je také postavení žen v osadě a nerovné genderové vztahy. Některé autorky popisují situace, kdy ženy projevovaly zájem o práci mimo osadu, jejich partneři jim to však neumožňovali. Sborník zároveň opakovaně připomíná, že Romové netvoří homogenní skupinu a že individuální zkušenosti obyvatel osady jsou velmi rozdílné. Tento důraz na vnitřní různorodost považují za velmi důležitý. Jak ostatně shrnuje Natálie Hornáková: „Nemůžeme posuzovat Romy v osadách jako celek na základě jejich příslušnosti k osadě, protože každý Rom, stejně jako každý člověk, je jedinečný“ (s. 132). Podobně Robert Malík upozorňuje na nebezpečí zobecňování: „Jedním z častých omylů při pohledu na Romy je vnímání jejich komunity jako homogenní masy, kde se ztrácejí individuální osudy a jedinečné příběhy“ (s. 142).

Právě proto bych ocenila, kdyby autoři při formulování obecnějších závěrů důsledněji specifikovali, zda hovoří o Romech obecně, nebo o Romech z konkrétní lokality. Označení typu „Romové z Letanovců“ připomíná, že popisovaná

zkušenost vychází z konkrétního prostředí a nelze ji automaticky vztahovat na romskou populaci jako celek.

Zajímavé jsou v tomto ohledu také postřehy Emy Rajčanové a Rozálie Wünschové o způsobech, jimiž se některé ženy vymezují vůči ostatním obyvatelům osady, mimo jiné ve snaze získat společenské uznání majority. Ukazují tak, že vztahy v rámci osady nelze redukovat na jednoduchý vztah mezi „romskou komunitou“ a majoritou: i uvnitř lokality existují rozdíly, hierarchie a způsoby vzájemného vymezování. Tento moment je zajímavý také z hlediska reprezentace, protože stereotypní obrazy mohou vstupovat i do vnitroskupinových procesů identifikace a vymezování.

Publikace otevírá i další témata, která by si podle autorů zasloužila hlubší pozornost v budoucích výzkumech – domácí násilí nebo dlouhodobé dopady přelidnění osady. V několika textech se objevuje také problém nemožnosti další výstavby v lokalitě z legislativních důvodů, což autoři popisují jako významný faktor ovlivňující každodenní život místních obyvatel.

Citlivost, vztahy a osobní reflexe

Silnou stránkou sborníku jsou osobně laděné reflexe některých autorů, které ukazují značnou citlivost a schopnost sebereflexe zejména ve vztahu ke vstupu do terénu a navazování vztahů s obyvateli osady. Emma Bajusová například zdůrazňuje, že žádná výměna mezi výzkumníkem a komunitou není jednostranná. Markéta Královcová se zase vrací k odpovědnosti, kterou přítomnost výzkumníků přináší především ve vztahu k dětem a dočasným vazbám, jež jsou jejich odjezdem přerušeny. S odstupem si uvědomuje, že z návštěvy plyne „určitá zodpovědnost“, protože odjezd studentů mohl pro děti znamenat ztrátu nově navázaného vztahu (s. 120). Právě pozornost věnovaná zdánlivě drobným situacím a každodenním momentům způsobuje, že její text nepůsobí pouze jako odborná reflexe terénní praxe, ale také jako osobní vzpomínka na konkrétní vztahy a zkušenosti.

Odlíšnou perspektivu přináší Natálie Hornáková, která sama pochází z romského prostředí, romskou osadu však poprvé navštívila až během této terénní zkušenosti. Ve své reflexi propojuje témata segregace či postavení žen v osadě s vlastní zkušeností a identitou. Terénní praxe ji podle jejích slov přivedla k „hlubšímu porozumění tomu, co znamená být Romkou“ (s. 132). Právě propojení pozorování prostředí s reflexí vlastní pozice považují za jeden ze silných momentů sborníku.

Závěr: sborník jako reflexe osady i samotných autorů

Přestože se některé informace či situace v jednotlivých příspěvcích opakují, nepůsobí na mě repetitivně. Naopak právě tato opakování umožňují sledovat, jak odlišně mohou jednotliví autoři interpretovat podobné zkušenosti. Každý z textů akcentuje jiné detaily, vztahy nebo emoce a čtenář tak může pozorovat jemné nuance i překvapivé podobnosti ve způsobu, jakým autoři terén prožívali a reflektovali. Právě tato různorodost perspektiv i povahy jednotlivých příspěvků představují podle mého názoru jednu z největších hodnot celého sborníku.

Sborník *Kaj som khere* tak nakonec nevypovídá pouze o konkrétní romské osadě, ale také o samotném procesu poznávání, limitech vlastního pohledu a vztahu výzkumníka k prostředí, které se snaží pochopit. Právě v této mnohovrstevnatosti, subjektivitě a ochotě reflektovat vlastní pozici vnímám největší sílu celé publikace. Jak ostatně sami autoři v úvodu uvádějí, antropologie nemusí sloužit pouze k porozumění „těm druhým“, ale také sobě samým.

Marie Gaberlová²

2 Autorka je studentkou romistiky a fotografkou. E-mail: marie.bartosova@gmail.com